

Рн 211612-4м
Ф-83

Бібліотека малописьменного

І. ФРАНКО

ЛІСИ Й ПАСОВИСЬКА

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр Рк Ш16(2:4,12) Ф83 Інв.№ 44476

Автор Франко І.

Назва Ліси і пасовиська.

Місце, рік видання К., 1936.

Кіл-ть стор. 23, [1] с.

-\\- окр. листів _____

-\\- ілюстрацій _____

-\\- карт _____

-\\- схем _____

Том _____ частина _____ вип. _____

Конволют _____

Примітка: 20. XII. 2007.

Мзвз -

БІБЛІОТЕКА МАЛОПИСЬМЕННОГО

І. ФРАНКО

ЛІСИ Й ПАСОВИСЬКА

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ 1936

Редактор Мик. Новицький. Технерівник
Я. Бронштейн. Коректор В. Вєроніна

Книжкова фабрика ДВРШ ім. Г. І. Петровського,
Харків. Уповнов. Головліту № 4334. Зам.
№ 2730. Тираж 50.000. 1¹/₂ друк. арн.
Видання № 478. Пап. ф. 62×94—38 кг ³/₄ пап.
арк. В 1 пап. арк. 38.400 літ. Здано в роботу
16/ІХ 1936 р. Підписано до друку 25/ІХ 1936 р.
Надруковано з готових матриць. Друкарня ім.
М. В. Фрунзе. Харків, Донець-Захаржевська, 6.
Зам. № 598. Тираж 50.000

ЛІСИ Й ПАСОВИСЬКА

(ОПОВІДАННЯ БУВШОГО ПЛЕНІПОТЕНТА ¹)

Господи боже, що то крику було в нас за тоті ліси та пасовиська! Як звивалися пани, як нараджувалися, підплачували інженерів та адвокатів, щоби звільнитися від усяких тягарів! Мудрі голови. Вони знали, що хоч цісар дав хлопам волю і скасував панщину, то прецінь як вони не дадуть їм ліси й пасовиська, то хлоп таки мусить або погибати на пні, або до них „прийдіте поклонімося“,—а тоді верне знов панщина, хоч трохи в іншій свиті, але для хлопа через те зовсім не легша.

І гадаєте, що в нас не вернула панщина? Прийдіть лишень та подивіться

¹ Пленіпотент — уповноважений.

до нашого села, самі переконаєтеся. Правда, отамани й окономи не їздять уже попід вікна з канчуками, на панським подвір'ю нема вже тої дубової колоди, на котрій бувало щосуботи відбувалося „гуртовне палкування“; але поглядіть лишень на людей, поговоріть з ними! Чорні як земля, нужденні, хати пообдирані, старі, поперехилювалися на боки. Плотів трохи що й зовсім нема, хоч ліс довкола села, як море; приходиться людям обкопувати царину ровами та обсаджувати вербами, так як на Поділлю. Худоба нужденна, миршава, та й то рідко у котрого газди¹ й є. А спитайте йдучих із серпами та з косами: „Куди йдете, люди?“ — то певно скажуть: „На панський лан жито жати“, або: „На панську луку косити“. А коли ви здивуєтесь, як це так, що вони йдуть до пана на роботу тепер, коли у самих ще нічого й не тикано, а тут гріє, з колоса летить, — то вони хіба похитають головами та скажуть сумно: „Що ж діяти? Самі те бачимо й серце нам крається, але що діяти! Задовжились ми у пана, а в нього така встанова, що попереду відроби панові, хоч би тут громові кулі летіли, а вже відтак собі“

¹ Газда — хазяїн.

Це в нас щороку так: у пана зробимо все завчасу і добре і чисто, а наше власне тимчасом гине і пропадає в полі. І добре то вимудрував наш пан! У нього ліс — у нас і патичка на обістю нема без його відома! У нього пасовисько — у нас худоба вигибла, витратилась, а решта ходить як сновиди. У нього поле справлене, чисте, а наше заросло пирійками, гірчицею та бур'янами, гноїку нема, щоби справити, худібки тяглої нема! А ще що й на тім уродиться, те таки на полі пропадає, бо мусимо пана обробити насамперед за погоди. І ніколи ми не можемо прийти до хліба, не можемо стати на свої ноги, не можемо вибитись спід панської руки. А пан тисне, о, тисне щосили! Він у нас тепер начальником громадським, його якийсь прислужник писарем, і ціла рада мусить хилитися по їх волі. Бідного не пустить із села ні на заробок, ні на службу, книжки не видасть. „Тут сиди, не рипайся, роби в себе!“ А в себе, розуміється, нічого робити, — йди до пана! А пан — бух по десять крейцарів за день у найтяжчий час, і мусиш робити, бо ніде дітися! Оттак то він прикрутив нас і щораз ліпше прикручує! Скажіть же самі, чи треба нам ще

крім того панщини? Мені здається, що давня панщина з буками й оконами не була така тяжка.

А тепер послушайте, як то він заїхав нас із майки¹, щоби випровадити в поле й забрати отак у свої руки. Сам я був при тім, то можу вам напевно сказати й кожне слово заприсягнути. Ось слухайте!

Зачалося нещастя наше від конскрипції, знаєте, що була в 59-ім році. До того часу жили ми з паном у добрій злагоді. Він нас боявся чіпати, бо, знаєте, тоді ще острах був між панами за про тоту мазурську різанину². А ми знов його й не потребували чіпати: пасовисько мали, в лісі рубали, так як наші батьки з давен-давна, і все вважали, що то ліс громадський — навіть злісного³ громадського держали. Аж тут бух — конскрипція. Знаєте, нарід темний, не знає, що до чого, перепудився⁴. Як то наш хлоп усе боїться, щоби податків не підвищили. Так і тоді: списувати будуть не тільки людей, а й худобу. Вже то без чогось не є.

¹ Заїхати з майки — перехитрити, обдурити.

² Мазурська різанина — повстання селян Західної Галичини проти поміщиків 1846 року.

³ Злісний — лісничий.

⁴ Перепудився — перелякався.

Аж тут раз у неділю, по хвалі божій, як то звичайно вийдуть люди з церкви, постають на зарінку¹ раду радити. Там і війт накази які голосить, другі про жнива балакають... Аж тут пан... „Так і так, панове громада, важна справа, конскрипція. Я ваш приятель, я тепер такий самий хлоп, як і ви. Знаєте, цісар порівняв нас усіх, тепер нема вже панів“...— Ну, просто сказавши, почав нам гнути харамана² Ми роти порознімали, що то перший раз чуємо від нашого пана людське слово!— „Так і так,— говорить він далі,— важна справа конскрипція. Чия ласка, прошу до мене, маю щось важного сказати, як вам треба бути при тій конскрипції“ Та й посунув наперед, до двора. А ми всі, скільки нас не було, лавою за ним. Увійшли на подвір'я. Він став на ганку, озирнувся по людях, а далі викликав кількох старших до себе та й пішов з ними до покою. Стоїмо ми, чекаємо. Вертають наші старці. „Ну, ну, що пан казав, що за справа?“ А старці наші головами сивими похитують, та все мурмочуть. „Так то так, правда й є!“ А далі до нас: „Ходім у село, чого тут галас підняли

¹ Зарінок — піскувате місце на березі річки.

² Гнути харамана — дурити.

на панськiм подвiр'ю? Чи тут вам мiсце до наради?" Пiшли ми.

— Знаєте, люди добрi, панове громада,—заговорили наші старцi, коли ми знов стали на громадськiм зарiнку,—що завтра має до нас приїхати конскрипцiя. Отжеж то пан наш, дай йому боже здоров'я, казав нам остерегти громаду. Вважайте, каже, на худобу! Вони списують худобу й потiм наложать на вас вiд кожної штуки по ринському¹ податку. Як скажете, що пасете в лiсi, то будете й вiд лiса платити подвiйний податок: раз за лiс, а другий раз за те, що пасете. То пан радить зробити так: поперед усього не казати, що пасемо в лiсi, а вiдтак переховати частъ худоби в лiсi через завтрашнiй день i при конскрипцiї подавати менше худоби, нiж маємо. Так, каже, роблять i по других селах. А лiс, каже, як ваш був, так i буде, бо конскрипцiя нiчого не має до грунтiв.

Порадились, порадились, i врадили послухати пана. Що то дурнi. То як у кого було п'ять штук худоби, вiн три до лiсу, а двi лишає на показ; у кого десять штук,—вiн сiм до лiсу, а три лишає. Цiлу череду худоби з цiлого села

¹ Ринський — гульден, монета в Австрiї в ХІХ столiттi.

запакували до лісу, між дебрі та нетри, і ждемо спокійно конскрипції. Так тяжко чоловікові приходяться ті податки, а тут ще пан так налякав нас новими буцімто надвишками, що ми не вагувалися попросту ошукати конскрипцію, щоби тільки якнебудь викрутитися від біди.

На другий день рано, десь так у обіда, вже конскрипція в селі. Списують. Ну, ми всі держимося того, що враджено, подаємо якнайменше худоби, віднекуємося від пасіння в лісі, ще й тішимося, що так гладко йде діло. Аж ось дійшла конскрипція напоследку й до пана. Деякі люди з цікавістю пішли за нею. За малу хвильку прибігають у село, задихані, залякані...

— Що ми зробили! — кричать вони. — Тут щось не так, тут щось погано! Чи не підвів лишень пан нас на яке безголов'я? Він записав не тільки всю свою худобу, але й тоту нашу, що схована в лісі, і комісія поїхала туди!

Ми одебеліли, почувши таке диво. Зараз зібралися гуртом і побігли в ліс. Комісії вже не було. Питаємо пастухів: були, кажуть, пани і наш дідич, щось писали, рахували худобу, але нас ні о що не питалися. Ми до села, говорять нам, що комісія виїхала вже з двора боко-

вою дорогою. Рушили ми за нею, дігнали аж на другім селі. Так і так,— повідаємо,— то пани нашу худобу рахували в лісі...

— Як то може бути ваша, коли ви самі казали, що більше худоби не маєте, і в лісі не пасете?

— Ми таки так казали, нас пан нарадив.

— Так чого ж ви тепер хочете? Щоби ми другу конскрипцію у вас робили, чи що? Бувайте здорові! Щось те собі зробили, те будете мати. Що написано, те пропало. А впрочім ні, вільно вам рекурсувати¹, але кажемо вам наперед, що рекурс нічого вам не допоможе, а тільки ще й самі попадетесь до криміналу за те, що ошукували цісарську комісію.

З тим ми й вернулися. Пропало,— сказали ми,— побачимо, що з того буде.

Чекаємо рік, другий— нема нічого. Пан знов у добрі з нами, тільки як коли згадати про конскрипцію, то всміхається та й каже: „Ет, жарт, та й годі!“

Аж ось на третій рік— чуємо, якась комісія їде в село, пасовисько розмірювати.

— Пек тобі, маро,— гадаємо собі,— це що, за чим, пощо? Пасовисько наше

¹ Рекурсувати— подавати жалобу на розпорядження нижчих властей.

з віку-правіку, пощо його розмірювати? Правда, ми послідніми роками один кусник поділили між громаду і зорали; гадаємо собі: може, то приїхали виміряти, скільки ми зорали, а скільки ще осталося. А комісія просто до двора: пообідали, а відтак на пасовисько. Розложили мапу¹, пан сам з ними ходить і показує: от відти тягнеться й доти, а це вони зорали.

Підійшли ми до тої комісії, кланяємося здалека, далі приступили ближче, знов кланяємося, а комісія ані в той бік. Далі війт осмілився та й каже:

— То, прошу панів, наше пасовисько, нащо ви його міряєте й палькуєте?²

— А ти що за один? — питають пани.

— Я війт громадський.

— Ну, то добре, — відповіли вони, та й далі своє роблять. Обпалькували той кусник зораний окремо, а решту знов окремо. Ми вже з війтом за ними ходимо й дивимося, але що вони говорять, того не знаємо, бо по-німецьки шваргочуть. Далі скінчили й сідають на бричку. Війт за ними, не попускається, та все допитує. Тоді один пан стає в бричці й обертається до нас.

¹ Мапа — карта.

² Палькуєте — б'єте кілки.

— Ви, люди, виділи, як комісія міряла пасовисько?

— Та виділи,— кажемо.

— І виділи, як пальки била?

— І те виділи.

— І знаєте, що онто там,—показав на зораний кусник,—те ваше, громадське, а це отут, те панове?

— Га, що, як?—скрикнули ми всі, мов попарені, і до комісії. Комісія в ноги.

На другий день женуть наші пастухи худобу на пасовисько, а там панські слуги: „Марш відси, це панське пасовисько, не смій і ногою поступити сюди“ Пастухи обернули худобу, женуть у ліс, а там панські злісні й гайдуки: „Марш відси, ліс панський, не смій і за окіп поступити ногою“ Пастухи, звичайно, діти, та в плач, женуть худобу назад додому. Гвалт, крик у селі такий зробився, немов хто ціле село підпалив на всі чотири часті.

Що тут робити? Жінки кричать: „Ми з коцюбами підемо й тим панським слугам голови поскіпаємо!“¹ Але старші чоловіки якось уцитькали їх і зараз вибрали кільканадцятьох, щоби їхали аж до Львова, до адвоката, зарадитися. Вибрали й мене. Поїхали ми, напитали

¹ Поскіпаємо — порозбиваємо.

адвоката, українця, заслуженого, кажуть, і щирого. Прийшли до нього, розповідаємо: така річ і така. „Що ж, — каже, — будемо зачинати процес. Розстарайтеся свідків, паперів, грошей, а тимчасом заховуйтеся спокійно, бо всяка бунтація тільки пошкодила би справі“

— Алеж, паночку, — кажемо ми, — як нам тут заховатися спокійно, коли нема де раз худобу вигнати? Адже без паші худоба на пні погине!

— Га, — каже адвокат, — що ж я вам можу на то порадити? Як виграємо процес, то пан буде мусити повернути вам усю шкоду, а тепер радьте собі, як можете.

З тим ми й пішли. Зачався процес. Скільки ми грошей на нього видали, бог один знає. Я нарахував самому адвокатові та на стемплі¹ щось звиш сімсот ринських. Громада тяглася з останнього, хоч і як їй то не легко приходилося. Бо ліс і пасовисько осталися в панських руках, і ми мусіли більшу половину худоби як стій випродати за півдармо, бо не було чим годувати. Решта товклася — і нині товчеться — то по перелогах, то по городах. Сади наші через те понівечились, пасіки позводи-

¹ Стемплі — гербові марки.

лися, а худобинка ходить, лиш шкіра та кості.

Сім літ тягнувся наш процес, то так, якби хто з громади сім літ жили тяг. Зо-всім на нінащо звелись ми за той час, але до пана ані ду-ду, завзялися. Пан собі ж. Вже в яких то ми судах, у яких інстанціях не бували! І в бецирку¹, і в губернії, і в міністерстві, і бог знає куди. І все в однім програємо — рекурсуємо; в другім виграємо — пан рекурсує, а кінця як нема, так нема. Аж нарешті — господи тобі слава! — дочекались ми! Приходить возний, приносить нам резолюцію з найвищої міністерії. Так і так, щоби поладити спір між громадою а двором, визначається губерніальна комісія, котра на місці спірнім має все розглянути, передивити документи, переслухати свідків і видати остаточний засуд. То ж обі сторони обов'язані того а того дня ставитися на місці спірнім зі всім своїм доказовим матеріалом. Засуд тої комісії буде без апеляції потверджений і виконаний. Ну, господи, тобі слава, подумали ми собі. Тепер певно буде наша правда, коли комісія має на місці судити. Тут кожний буде міг сказати, що знає, кожного вислухають, а в таким разі му-

¹ Бецирк — округа.

сять же признати, що правда на нашій стороні.

Пан наш, одержавши таку саму резолюцію, дуже щось попіснів і ніс повісив, але далі, видко, щось надумався, сів на бричку та й до Львова. Куди він їздив, не знати, але два наші люди, що тоді були у Львові, розповідали опісля, що виділи його, як возився по місті з нашим адвокатом. Розуміється, розповідали аж тоді, як уже було по всьому! Досить того, що по двох чи трьох днях приїхав наш пан із Львова якийсь уже веселіший і навіть утішний. Дивимося ми, але не знаємо, що то має значити.

Навідались і ми до свого адвоката. Втішився дуже. „Виграємо справу“, — говорить. — „Я сам, — каже, — стану з вами на місці спору перед комісією. Але день перед тим прийдіть сюди до мене: війт, пленіпотенти, свідки, привезіть з собою які маєте папери, то треба прездріти¹, порадитися. Знаєте, як то перед битвою на війні приготовуються, так і нам треба приготуватися. Приїдьте раненько, то я скажу кожному, що й як хто має говорити, бо, бачите, справа запутана, а з полудня посідаємо на віз та й гайда

¹ Прездріти — переглянути.

в село, щоби в означений день рано бути на місці спірнім“

Послухали ми його ради, ще й дякуємо. Зібралися: війт, два пленіпотенти і три найстарші господарі в селі. Яко свідки, забрали всі старі папери, які де в кого були, і поїхали опівночі до Львова, днем перед приїздом комісії до села. Приходимо раненько до адвоката—нема дома, десь вийшов, але зараз прийде, просять зачекати. Чекаємо ми, чекаємо—нема адвоката. Вже десята, одинадцята, дванадцята година—нема. Поголодніли ми, пішли до возові дещо перекусити. Прибігаємо по хвилі—ще нема адвоката. Що за нещастя? Вже перша, ба й друга, ба й третя година,—тут би нам час уже їхати додому, щоби на вечір заїхати, а його нема. Аж далі, десь так коло четвертої йде він.

— Ах, перепрошаю вас,—говорить,— дуже перепрошаю, панове газди, але не моя вина, що я так опізнився, в суді при розправі був, оборона протяглася аж до цієї години. Але то нічого, ми ще все зробимо гаразд. Прошу до мого покою!

— Але може би ми зараз сіли на віз і поїхали в село,—сказав я.—То

пан могли би там переглянути папери й навчити нас, що маємо говорити.

— Е, нема чого квапитися,— сказав він,— успіємо заїхати, а перегляд паперів недовго потриває.

Пішли ми з ним до його покою й посідали. Паперів внесли ціле наруччя. Взяв він того читати: читає, читає, поволеньки, уважно, деколи нас щось запитується, ми відповідаємо, він знов читає, а тут уже півгодини, ба вже година, ба й друга минула,— він нічого. Ми тут як на терню сидимо, в'ємося, потіємо, а він усе розпитує нас, мов на протоколі, все папери читає, муркоче,— непорадна година! Вже ми по кілька разів йому набилювали: пора би їхати. А він усе своє: зараз, зараз! Та й далі до читання. Шоста година вибила, як дочитав. Ну, гадаємо собі, господи тобі слава, кінець уже тому читанню, поїдемо! Еге, якби та не так! Як зачне тепер наш адвокат толкувати нам цілий процес від початку, обширно, подрібно, немов то ми й зовсім нічого не знаємо. Говорить, говорить, а ми трохи зо шкіри не вискакуємо,— тут таки би чоловік схопився, плюнув йому в очі й пішов. Та ба, годі! Далі зачав нас навчати, як маємо говорити перед комі-

сією,—і справді, мудро навчав! Така ясна стала нам ціла справа, так добре знав кожний, що йому говорити, що аж любо. Жаль тільки, що коли це навчання скінчилося, вибила дев'ята година. Смеркалося зовсім. Він аж тепер мов спостерігся, а тут ще й гриміти почало.

— Овва, а це що такого, вечір уже?— сказав він, озираючись.

— Таже вечір,— відповіли ми, мов осуджені.

— Що ж тепер діяти? Як їхати?

— Або я знаю,— відказав я.— Тепер трудно їхати, дорога недобра, та й воно далеко досить, лісами!..

— Самі не знаємо, що діяти!— відказали наші люди.

— А на котру годину завтра має приїхати комісія?

— На десяту рано.

— На десяту? Е, то байка: переночуйте ви тут, а завтра ранесенько повстаємо й курнемо в село так, що аж закуриться. На восьму будемо там. Отут йдіть, зараз коло моєї хати шинок є. Шинкар порядний, там переночуєте, а завтра, пам'ятайте, не опізніться, я буду ждати на вас.

Що робити! Раді не раді— пішли ми. Шинкар уже мов і надіявся на нас.

— Чи ви від пана адвоката? — питає.

— Ая¹.

— Ну, ну, ходіть, найду для вас місце, ночуйте здорові! А може ще потребує чого?

— Та дайте по чарочці горілки, ліпше буде спатися.

Випили ми, полягали в божий час і відразу поснули, як дерево. Чи довго ми так спали, бог знає. Досить того — пробуджуюся я — день білий. Зриваюся до вікна, дивлюся на сонце — вже геть з полудня. Гляджу довкола — всі наші газди сплять, як дерево. Господи боже, що це такого? Чи то сон, чи ява? Скрикнув я щосили, — ні, це не сон! Вони посхвачувалися, і собі аж до вікна. А це що? З полудня вже? Невжеж ми так довго спали? Припадочку нещасливий! В'ємося мов пискорі посолені, а тут в голові кожному шумить, кості всі болять, мов поламані! Кличемо шинкаря: скільки вам належить за нічліг?

— Не багато, лише шість ринських.

— Як? Що? Яким світом?

А він, злодюга, видячи, що нам квапно діється, що ми тут розщибаємося та аж чуби гриземо з нетерплячки, став собі

¹ Ая — так.

в дверях та тільки всміхається, бороду погладжуючи.

— Так у мене всі гості платять!

Деякі з наших зачали з ним торгуватися, але де там, ані слова не дає сказати. Вергли ми йому гроші, скільки хотів, та й далі до адвоката. Прибігаємо — нема дома, рано ждав-ждав на нас, а далі сам поїхав, велів, щоби ми якнайшвидше поспішали за ним. А папери наші?

— Папери лишив, ось вам ваші папери!

— От так маєш: поїхав, а паперів не брав. Господи милосердний, що з нами тоді робилося, то й погадати страшно! Що то, гадаємо собі, там десь уже без нас справу розсудили, громада програла, що нам люди скажуть? Яка нужда чекає нас надалі? Ми немоє наперед бачили того, що нас чекало, та й тоді вже не трудно було й бачити все те наперед!

Пігнали ми додому, та й просто не в село, а на пасовисько. Нема нікого. До ліса. Нема нікого. А тут уже швидко вечір буде. Ми до двора — в дворі співи, сміхи, гостина, музика — це пан комісію гостить. Глядимо ми, є і наш адвокат у покою, червоний, веселий, говіркий.

Скільки проклять у тій хвилі на нього впало, то певно в своїм життю стільки склянок вина не випив! Ми вже чисто подеревіли, не говоримо нічого, не розпитуємо ні про що,—бо і нащо? Самі знаємо, що наше нещастя готове. Мов стовпи які, ми поставали на ганку, стоїмо, чекаємо, а самі не знаємо, на кого та й за чим. Пани якось побачили нас, підняли регіт у покою, але до нас ніхто не виходить. Панські слуги йдуть попри нас, також сміються, кепкують собі, поштуркують нас, але до нас ані слова. Панські пси приходять, обнюхують нас, деякі загарчать, а деякі й таки тихо підійдуть. А ми нічого, стоїмо, як неживі. Вже смерклося, в покоях запалало світло, пани й пані почали виводити якихось пісень, надворі почав дощ кропити, а ми стоїмо все на ганку, з очима вліпленими в ті яріючі шиби, з дрожжю в тілі й розпукою в серці.

Аж ось, нарешті, пізно вже вночі, відчинилися двері, і почали один за другим викочуватися пани до своїх бричок. Насамперед пани від комісії. Переходячи попри нас, найгрубший з них став, позирнув на нас грізно й каже:

— Ви що за одні?

— Тутешні.

— Чого потребуєте?

— Що з нашим процесом сталося?

— З вашим процесом? То ви аж тепер приходите о тім довідуватися? П'яниці погані! Ви варті пасовиська, ви варті ліса? А торби жебрацької не ласка? Ідіть же додому й не смійте о тім і споминати! Минулися роки, як добро розпирало боки! Пропали, Іване, гроші!

Вся комісія зареготалася, сіла на брички та й поїхала. За комісією надійшов наш адвокат, крадучись як злодій, змішаний, ніби п'яний.

— Га, ви тут, ви тут? — лепотів він. — Ждав на вас, їй-богу ждав, чому не приходили?

— А багато вам наш дідич заплатив, щоби ви нас спинили в місті, поки тут комісія розсудить на його хосен?¹

— Що? Як? Га! Образа гонору!.. — лепотів він, сідаючи на бричку, і курнув щодуху з двора.

— Щоб ти собі голову зломив! — проговорили ми вслід за ним. Та й то дармо: не зломив голови, собака!

Аж ось і пан наш раптом немов уродився перед нами. Стояв, похитуючись, у отворених дверях.

— Ге-ге-ге, — говорив він з п'яним

¹ Хосен — користь, вигода.

реготом, — панове громада, обивателі, бургери, пленіпотенти, а що там чувати? Як процесець іде? Нічого, нічого! Але постійте но ви, я вас тепер буду розумувати! Тепер ви будете скакати так, як я заграю! Я вам дам себе знати, щоб ви тямали!

І додержав слова! Прикрутив усіх так, що й дихнути годі! Правда, громада не відразу подалася. Зробили ми рекурс, але рекурс відкинули. Тоді ми рішилися силою боронити свого права, але тим іще гірше собі пошкодили. Жінки, діти, чоловіки і старці, всі за покотом¹ виринули з села, щоби не дати панові заняти пасовиська. Пан спровадив військо. Ми перед військом попадали на землю, кричачи: „Хоч толочте, хоч стріляйте, а ми з цієї землі не вступимося, то наше!“ Але військо не стріляло й не толочило, а тільки, поділившись на дві роти, рушило на конях через збіжжя, через плоти та в село. Прийшлося нам вертати. Два місяці стояли в селі жовніри², що було ліпшого з худоби, повирізували та поз'їдали, звели нас усіх на нінащо, а коли від'їздили, то пан міг бути спокійний: громада була зламана

¹ Всі за покотом — всі як один.

² Жовніри — солдати.

і зруйнована до чиста й мусіла іти сам подаватися в його руки.

От така наша доля. Чи буде колись ліпше, чи доведеться нам хоч при смерті дихнути вільніше, господь знає. Але пан зо всієї сили працює над тим, щоби чи раз тісніше натискати на нас пута. П'ять коршмів у селі запровадив, школи нем священника вибрав собі такого, що з ним руку тягне, а нам нікому порадити, живемо, як ті воли в ярмі, вже й дітям не робимо надії на кращу долю...

В травні 1883 р.

Ціна 25 коп.